

Надія ЛИТВИН

ВІДЕНСЬКИЙ ПЕРІОД УРЯДУ ЗУНР

Узагальнено діяльність еміграційного уряду Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР) у Відні в 1920–1923 рр., показано його зовнішню політику.

Ключові слова: еміграція, уряд, Західно-Українська Народна Республіка, Відень.

Переїзд до Відня як осідку екзильного уряду ЗУНР став для Євгена Петрушевича та його оточення передбачуваним: ще в ході світової війни у місті працювала Українська парламентська репрезентація (очолював Юліан Романчук), міжпартійна Загальна українська рада (очолював Кость Левицький), Союз визволення України. З 1868 р. діяло студентське громадське товариство “Січ”, у якому неодноразово гостювали відомі діячі науки і культури Володимир Антонович, Наталія Кобринська, Пантелеймон Куліш, Олена Пчілка, Леся Українка, Іван Франко, Ольга Кобилянська, В’ячеслав Будзиновський, Василь Стефаник, Михайло Грушевський, Дмитро Донцов, Іван Пулюй, а також провідники ЗУНР Євген Петрушевич, Кость Левицький, Юліан Романчук, Роман Перфецький. Наприкінці 1919 р. почесним головою цього товариства був професор Іван Горбачевський. В австрійській столиці діяли й інші українські громадсько-політичні та фахові структури – Товариство прихильників освіти, Український допомоговий комітет, робітничі товариства “Єдність” і “Родина”, Українська бесіда, Жіночий союз, Комітет допомоги голодному населенню України (голова М. Грушевський), Український музей-архів та ін. Інтелігенція та молодь також гуртувалися навколо Українського вільного університету й Українського соціологічного інституту, заснованих у місті в 1919–1921 рр. Центром духовного життя галичан залишалася греко-католицька церква св. Варвари у центрі австрійської столиці. До Відня перенесли видавничо-редакційну діяльність часописи “Дзвін”, “Вернигора”, “Чайка”, “Чорногора”, “Воля” та ін.¹ Останні в 1921 р. об’єдналися в Спілку українських видавництв у Відні.

Згідно з розпорядком Диктатора Євгена Петрушевича від 25 липня 1920 р., у австрійській столиці сформували третій уряд – Колегію Уповноважених Диктатора ЗУНР, до якої ввійшли: С. Витвицький (уповноважений для закордонних справ), В. Сінгалевич (уповноважений з питань фінансів, торгівлі і промислу), О. Назарук (уповноважений для справ преси і пропаганди), Й. Ганінчак (уповноважений для внутрішніх справ, судівництва, освіти, віросповідань, пошти і телеграфу, шляхів, публічних робіт), Р. Перфецький (референт для зв’язку з краєм). Складовою уряду була також Військова Канцелярія Диктатора (керівний отаман Ярослав Селезінка), Президіальна Канцелярія (Лев Петрушевич).

1921 р. Колегію уповноважених і міністерство закордонних справ очолив К. Левицький, який мав досвід керівництва першим галицьким урядом восени 1918 р. Тоді ж С. Витвицький призначений керівником делегації на мирну конференцію у Парижі й головою надзвичайної дипломатичної місії в Лондоні. Я. Підляшецький замінив О. Назарука (виїхав на дипломатичну роботу в Канаду). Досвідчений адвокат Р. Перфецький обійняв посаду, яку займав Й. Ганінчак. С. Смаль-Стоцький з 6 вересня 1921 р. став уповноваженим уряду для справ освіти Галицької республіки у Відні, а політичним референтом зв'язку з краєм з 28 вересня того ж року – О. Марітчак.

Кадрові урядові ротації відбувалися і наступного року. Л. Сероїчковського призначено уповноваженим з фінансових питань, В. Сінгалевича – внутрішніх справ, Р. Перфецького – преси та пропаганди. М. Гаврисевич здійснював фінансовий контроль урядових структур. Більшість урядовців були вихованцями Української народно-трудової партії (УНТП)².

Урядовці засідали у невеликій приватній квартирі, яку придбав у Відні до-воєнний депутат Віденського парламенту і дипломатичний представник ЗУНР в Австрії (1918–1920) Никола Василько. У приміщенні, крім обов'язкових службових атрибутів – телефон, друкарської машинки, преси, шафи, була колекція живописних полотен на історичну, зокрема козацьку, тематику. Є. Петрушевич купив автомобіль для службових поїздок до австрійських міністрів і політиків³.

Органом уряду став півтижневик УНТП (згодом тижневик) “Український прапор”, який виходив у Відні з серпня 1919 р. до жовтня 1923 р. (редактори П. Лисяк, І. Німчук; співробітники К. Левицький, О. Назарук, О. Грицай). Часопис регулярно інформував читачів про розгляд українського і польського питань на міжнародних форумах, насамперед у Парижі, публікував офіційні урядові документи і матеріали, політологічні огляди, кореспонденцію з краю, інформацію про життя і побут скитальців УГА у таборах інтернування в Чехословаччині⁴.

Для підтримки дій екзильного уряду й активізації громадського руху на захист “Західно-Української Галицько-Володимирської Держави” – територій, що “почали під окупацією Польщі й Румунії”, діячі ЗУНР створили Західно-Українське Товариство Ліги Націй (ЗУТЛН). Конституювання цієї структури відбулося на зборах 20 і 23 січня 1922 р. у Відні. До президії товариства обрали Романа Перфецького (президент), Ернеста Брайтера, Осипа Назарука, Іллю Семаку, Кирила Трильовського, Олександра Марітчака (секретар), талановитого перекладача отця Йосафата Жана, Айтала Вітошинського (скарбник), а членами його Головної ради – Агенора Артимоновича, Осипа Карановича, Івана Коссака, Олександра Кулачковського, Костя Левицького, Лева Левицького, Вільгельма Наймана, Лева Петрушевича, заступниками членів – Дмитра Коропатнецького, Івана Німчука. У “Комунікаті про утворення західноукраїнського Товариства Ліги Націй” від 28 січня 1922 р. зауважено, що до керівництва товариства увійшли не лише українці, але й “поляки й жиди, що стоять на становищі державної незалежності західноукраїнських земель”, водночас “застережено ще дальші місця для інших національних меншостей і членів українських партій, які ще не заступлені в товаристві”⁵. Новостворене товариство звернулося “до уряду Президента Української Національної Ради Д-ра Євгена Петрушевича з домаганням поширити

дальшу рішучу боротьбу за державну незалежність усіх західноукраїнських земель в напрямі їх з'єднання у відновленій Західно-Українській Галицько-Володимирській Державі". Водночас звернуто увагу "всіх держав і політичних чинників світу" на те, що головними передумовами стабілізації міжнародних відносин і забезпечення миру є якнайшвидше усунення насильства й поневолення та "всіх побудованих на них" окупацій чужонаціональних територій і якнайшвидша реалізація прав націй на самовизначення, їх власну державність і незалежність. Це стосувалося, насамперед, Східної Галичини, Волині, Холмщини і Підляшшя, північно-західної Буковини, які вже три роки піддавалися безправ'ю "ворожих польських і румунських окупацій". Хвилювала ЗУТЛН й доля південно-західної української землі – Прикарпатської Русі, яка згідно з Сен-Жерменським договором "в дійсності" не отримала територіальної автономії⁶.

У грудні 1919 р. у Відні сформувалася закордонна група Української народно-трудової партії, яку очолював спершу Станіслав Дністрянянський, а згодом Роман Перфецький⁷. Власне вона й інформувала про діяльність екзильного уряду своїх однопартійців у Львові. 28 січня 1922 р. Міжпартійна рада Галичини (голова Володимир Бачинський), що складалася з представників Української народно-трудової партії (Тит Войнаровський, Михайло Струтинський), Української радикальної партії (Іван Макух, Володимир Лисий), Християнсько-суспільної партії (Олександр Барвінський), членів Української національної ради, недавніх послів Галицького сейму і австрійського парламенту (Юліан Романчук, Іван Кивелюк, В'ячеслав Будзинівський, отець Степан Онишкевич, Володимир Загайкевич, Теофіль Окуневський, Антін Горбачевський) на третьому міжпартійному з'їзді у Львові заслухала інформацію про дипломатичні поїздки Костя Левицького до Парижа і Лондона, а Степана Витвицького – до Канн. Делегати з'їзду ствердили, що "єдиною легальною владою Східної Галичини є Уряд ЗУНР з Президентом Української Національної Ради Д-ром Петрушевичем на чолі і тільки сей Уряд управлений репрезентувати населення Східної Галичини, заступати його інтереси перед державами й народами світу, вести іменем того населення важні переговори та заключати обов'язуючі договори". Щоправда, на з'їзді критикувалися численні помилки галицького уряду, його оптимізм щодо політики західних країн, насамперед Франції; стверджено й про малоінформативність його заходів. Іван Макух висловив також критичні зауваження: в екзильному уряді є нові недосвідчені особи, до того ж "зв'язані родинними вузами"; через відсутність "критицизму" урядовці "сліпо йдуть за думкою свого шефа"⁸. Загалом же після гострих дискусій делегати схвалили резолюцію, в якій закликали уряд ЗУНР здійснити "остаточні заходи з метою ліквідації окупації, бо її продовження не тільки спричинить остаточну руїну останків надбаня українського народу й депопуляцію населення, але й скінчиться повною девастацією багатств краю"⁹. Піддано жорсткій критиці й ухвалу Варшавського сейму (16 грудня 1921 р.) щодо незаконного стягнення податку з мешканців Східної Галичини, яка ще "не належить до Польщі"¹⁰.

Екзильний уряд намагався відстояти право галицьких українців на національно-державне самовизначення на міжнародній арені, зокрема конференціях у Парижі, Женеві, Генуї, Ризі. Однак 18 березня 1921 р. у Ризі, всупереч галицькому і наддніпрянському проводам, Польща підписала мирний договір з радянськими

республіками Росії і України, згідно з яким визнано УСРР, що фактично відмовилися від Східної Галичини¹¹. На жаль, під час ризьких переговорів делегації УНР (С. Шелухін) і ЗУНР (К. Левицький) знову не зуміли об'єднати зусилля для спільного захисту національних інтересів України. Враховуючи нову геополітичну ситуацію в Центрально-Східній Європі, уряд Є. Петрушевича 30 квітня 1921 р. запропонував Лізі націй у Женеві проект “Основи державного устрою Галицької Республіки” (автори К. Левицький, С. Дністрянський), який передбачав утворення на території Східної Галичини (включно з Лемківщиною) незалежної соціально-правової республіки, покликаної забезпечити добробут своїх громадян. Згідно з проектом державною нацією поряд з українською визнано польську і європейську. Вибори до парламенту (Державної ради) пропонувалося здійснити за трьома національними куріями. Очолити республіку мав президент, якого обрали б з-поміж українців. Посади віце-прем'єрів мали обійняти найбільші національні меншини – поляки і євреї. Державними мовами пропонувалося вважати українську, польську і єврейську, українська визначена внутрішньою урядовою. Всім національним меншинам (полякам, євреям, німцям) гарантовано здобуття початкової освіти рідною мовою, а також рівний доступ до вищої освіти. На жаль, цей демократичний проект не підтримала Ліга націй, залишивши східногалицьке питання не розв'язаним.

У цей час у Відні тимчасово проживало чимало наддніпрянців: М. Грушевський, А. Макаренко, М. Залізняк, М. Чечель, А. Жук, П. Христюка, О. Олесь, П. Чижевський, С. Шелухін, М. Шраг, М. Сливінський, Є. Чикаленко, які добре знали галицьку еліту. Вони гуртувалися довкола посольства УНР, яке в 1919–1922 рр. очолював Г. Сидоренко, інженер за фахом, член Центральної Ради, діяч Української партії самостійників-соціалістів. Чималу організаційну роботу проводив заснований 30 листопада 1921 р. Український громадський комітет допомоги емігрантам в Австрії, до якого увійшли не лише наддніпрянці, але й галичани (Я. Окуневський, А. Мельник). З січня по березень 1921 р. у місті працювала Всеукраїнська Національна Рада (голова С. Шелухін), яка об'єднала провідні галицькі (народно-трудова, радикальна) та наддніпрянські (народно-республіканська, соціалістів-самостійників, соціалістів-федералістів) партії і намагалася виробити спільну політичну платформу – розв'язання українського питання, враховуючи інтереси УНР і ЗУНР¹². Утім, досягнути порозуміння галицьким і наддніпрянським політикам тоді не вдалося. Як правило, цьому перешкоджала польська і радянська дипломатії.

На початку 20-х рр. у Відні мешкав з родиною М. Грушевський. Науковець організував діяльність в 1921–1924 рр. Українського соціологічного інституту, створив і очолив Комітет допомоги голодуючим в Україні (1921–1923). Судячи з виступів М. Грушевського, він не підтримав тогочасний національно-державний курс уряду ЗУНР. Як свідчить кореспонденція урядового органу ЗУНР “Український прапор”, у березні 1922 р. М. Грушевський виступив з рефератом у віденському академічному товаристві “Січ”, де застерігав молодь від впливів націоналізму, який “точить і кришить народи” й закликав перейнятися ідеями “соціального інтернаціоналізму”¹³.

Зрозуміло, що діяльність української політичної еміграції відстежувалася більшовицькою агентурою, співробітниками дипломатичного представництва УСРР (засноване у січні 1922 р.), яке очолював Ю. Коцюбинський¹⁴. Вони робили все,

щоб добитися прихильності опонентів, зокрема й урядовців ЗУНР, яких прагнули загітувати до повернення в радянську Україну. Дуже часто такі розмови проходили в місцевій кав'ярні "Геренгоф", де регулярно збиралися українці¹⁵.

Загалом у віденський період уряд Є. Петрушевича прагнув перетворити край у нейтральну "Швейцарію сходу Європи", заохочуючи Францію, Великобританію, США до інвестицій у Дрогобицько-Бориславський нафтовий басейн. Однак плани галичан перервала ухвала Антанти від 14 березня 1923 р., згідно з якою визнано нові східні кордони Польщі, до якої ввійшла Східна Галичина. Відтак уряд ЗУНР після протестаційної заяви саморозпустився. Його лідер переїхав до Берліна, де потоваришував з гетьманом П. Скоропадським. Останній виступав за відродження монархічної України, яка би об'єднала її східні й західні землі.

- ¹ Кухар Р. Віденська "Січ". – Київ, 1994. – С. 10–67, 76, 80; Марітчак Т. Минуле Віденської "Січі" // Над синім Дунаєм. – Відень, 1932. – С. 136–137; Батенко Т. Історія Віденської "Січі" // Республіканець. – 1993. – Ч. 4. – С. 34–36; Добржанський О. Українські депутати австрійського парламенту та місцевих сеймів у роки Першої світової війни // Перша світова війна: історичні долі народів Центральної та Східної Європи. – Чернівці, 2000. – С. 42–46; Український музей у Празі. Опис фонду / Упор. Р. Махаткова. – Київ; Прага, 1996. – С. 80–81.
- ² Павлюшин О. Львівщина в добу Західно-Української Народної Республіки (1918–1919). – Львів, 2008. – С. 88–89; Західно-Українська Народна Республіка. Ілюстрована історія / Гол. ред. М. Кугутяк. – Львів; Івано-Франківськ, 2008. – С. 305–307.
- ³ Центральний державний історичний архів України у Львові (ЦДАУЛ). – Ф. 383. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 1–5.
- ⁴ Український прапор // Енциклопедія українознавства. – Париж; Нью-Йорк, 1980. – Т. 9. – С. 3437.
- ⁵ Український прапор. – 1922. – 28 січня.
- ⁶ Там само.
- ⁷ Піскун В. Політичний вибір української еміграції (20-ті роки ХХ ст.). – Київ; Нью-Йорк, 2006. – С. 209.
- ⁸ Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали / Упор. О. Карпенко, К. Мицан. – Івано-Франківськ, 2005. – Т. 3. Кн. 2. – С. 467–473.
- ⁹ Там само. – С. 472.
- ¹⁰ Там само. – С. 473–474.
- ¹¹ Нариси з історії дипломатії України / Відп. ред. В. Смолій. – Київ, 2001. – С. 388.
- ¹² Соляр І. Консолідаційні спроби українських політичних сил у другій половині 1920 року // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 7. – С. 311–319; Піскун В. Політичний вибір української еміграції (20-ті роки ХХ ст.). – Київ; Нью-Йорк, 2006. – С. 207–208.
- ¹³ С.Б. Криза українства // Український прапор. – 1922. – 25 березня.
- ¹⁴ Левицька О.Ф. Ю.М. Коцюбинський у Відні // Український історичний журнал. – 1971. – № 12. – С. 113–114.
- ¹⁵ Піскун В. Політичний вибір української еміграції. – С. 215.

Nadia Lytvyn. VIENNESE PERIOD OF THE GOVERNMENT OF ZUNR

In article was generalized activity of emigratory government of West Ukrainian National Republic in Vienna in 1920–1923 and was shown its foreign policy.

Key words: *emigration, government, West Ukrainian National Republic, Vienna.*